

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІ ӘКІМШІЛІГІ  
АДМИНИСТРАЦИЯ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН  
EXECUTIVE OFFICE OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ  
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН  
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ  
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н.ГУМИЛЕВА  
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

ТАРИХШЫЛАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ КОНГРЕСІ  
НАЦИОНАЛЬНЫЙ КОНГРЕСС ИСТОРИКОВ  
NATIONAL CONGRESS OF THE HISTORIANS



**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ ЕУРАЗИЯ КЕҢІСТІГІ:  
ҚАЗІРГІ ЗАМАН МЕН ДАМУ КЕЛЕШЕГІ» атты**  
Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған  
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының  
**МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ**  
международной научно-практической конференции  
**«РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН И ЕВРАЗИЙСКОЕ ПРОСТРАНСТВО:  
СОВРЕМЕННОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ»,**  
посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан

**WORKS**  
of the international scientific-practical conference  
**«THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND THE EURASIAN SPACE:  
THE PRESENT AND THE FUTURE DEVELOPMENT»**  
dedicated to the 25<sup>th</sup> anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan

**II бөлім • часть II • part II**

АСТАНА  
2016

**ӘОЖ 94(574)(063)**

**КБЖ 63.3(5Қаз)**

**Қ18**

Бас редактор: Сыдықов Е.Б. - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры, т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

**Редакция алқасы:**

Молдажанова А.А. – п.ғ.д., профессор, оқу ісі жөніндегі проректор

Қамзабекұлы Д. – ф.ғ.д., профессор, әлеуметтік-мәдени даму жөніндегі проректор

Айтмағамбетов Д.Р. – ректордың аппарат жетекшісі

Пауло Ботта – профессор, Аргентина

Жеребцов И.Л. – т.ғ.д., профессор, Ресей

Гюрер Гульсевин – т.ғ.д., профессор, Түркия

Садықов Т.С. – т.ғ.д., профессор, тарих факультеті деканы

Көмеков Б.Е. – т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Дүкенбаева З.О. – т.ғ.д., профессор, Еуразиялық зерттеулер кафедрасының меңгерушісі

Алпысбес М.А. – т.ғ.д., профессор

Бердагулова С.К. – т.ғ.к., доцент

Абдрахманова Г.С. – т.ғ.к., доцент

Сыздық С.Қ. – магистр, оқытушы

Редакция алқасының көзқарасы мақала авторларының пікірімен сәйкес келуі міндетті емес.

Мнение авторов публикаций не обязательно должно совпадать с мнением редакционной коллегии.

The opinion of the authors of publications do not necessarily coincide with the views of the editorial board.

**Қ18** «Қазақстан Республикасы және Еуразия кеңістігі: қазіргі заман мен даму келешегі» атты Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның мақалалар жинағы, II б. 435 б. / Жалпы ред.бас. Е.Б. Сыдықов. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.

Труды Международной научно-практической конференции «Республика Казахстан и евразийское пространство: современность и перспективы развития», посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, часть II. 435 стр. / Под ред. Е.Б.Сыдыкова – Астана: Издательство ЕНУ им. Л.Н.Гумилева.

Works of the international scientific-practical conference «The Republic of Kazakhstan and the Eurasian space: the Present and the Future Development», dedicated to 25th anniversary of Independence of Kazakhstan, part II. 435 p. / edited by E.B. Sydykov – Astana: Publishing house of L.N. Gumilyov Eurasian National University.

**ISBN 978-9365-31-794-1**

Жинақта 2016 жылдың қазан айының 20 күні Астана қаласында Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде өткен Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары берілген. Мақалалар автордың редакциясымен жарияланды.

В сборнике представлены труды международной научно-практической конференции, посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, прошедшей в ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. Астана, 20 октября, 2016 г. Материалы публикуются в авторской редакции.

The collection contains the works of the international scientific-practical conference dedicated to 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan, which was held at the L.N. Gumilyov ENU. Astana, October 20, 2016. Materials are published in author's version.

ISBN 978-9365-31-794-1

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

## МАЗМҰНЫ

### СЕКЦИЯ – 1. ЕЖЕЛГІ ДӘУІРДЕН ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢГЕ ДЕЙІНГІ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТІ / ИСТОРИЯ И КУЛЬТУРА КАЗАХСТАНА С ДРЕВНЕЙШИХ ВРЕМЕН ДО НАШИХ ДНЕЙ

|                                                                                                                                                                                    |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>Абдрахманова Г.С., Каратаев О.К.</b> ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА                                                                      | 3  |
| <b>Абдрахманова К.К.</b> ТОРГОВЛЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫМИ ТОВАРАМИ В ГОРОДАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО КАЗАХСТАНА В 1950-1970-е ГОДЫ                                                                 | 6  |
| <b>Абуев К.К.</b> СИБИРСКОЕ ХАНСТВО В КОНТЕКСТЕ КАЗАХСКО-РУССКИХ ОТНОШЕНИЙ (историография проблемы)                                                                                | 9  |
| <b>Азмұханова А.М.</b> ЖӘДИДТІК ОҚУ ЖҮЙЕСІНЕ КӨШУ ЖОЛЫНДАҒЫ ҰЛТ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ЕҢБЕГІ.                                                                                               | 14 |
| <b>Азнина К.А.</b> ҚОЙЛЫБАЙ БАҚСЫНЫҢ КҮЙ ӨНЕРІ МҰРАСЫ                                                                                                                              | 19 |
| <b>Алибек С.Н., Косанбаев С.К.</b> ОПИСАНИЕ ТРАДИЦИОННОГО УКЛАДА ЖИЗНИ И БЫТА КОЧЕВЫХ КАЗАХОВ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ (НА ПРИМЕРЕ Н.ЗЕЛАНДА, Н.КАЛМАКОВА, Г.И.СПАССКОГО И Б.ЮЗЕФОВИЧА) | 21 |
| <b>Алпысбес М.А.</b> ШЕРУШІ БАЙТАЙЛАҚ БАТЫР ТУРАЛЫ ТАРИХИ-ШЕЖІРЕЛІК ДЕРЕКТЕРДІҢ ТАҒЫЛЫМЫ                                                                                           | 24 |
| <b>Альжанова Э.Е.</b> КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬНОЕ ДЕЛО КАЗАХСТАНА В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА                                                                                          | 30 |
| <b>Амрина М.С.</b> ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДАЛАЛЫҚ ОБЛЫСТАРЫН ЗЕРТТЕГЕН Ф.А. ЩЕРБИНА ЭКСПЕДИЦИЯСЫНЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛУ ТАРИХЫ                                                                     | 32 |
| <b>Анасова А.Б.</b> МЕРЗІМДІ БАСПАСӨЗ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША XIX ҒАСЫРДЫҢ АЯҒЫ МЕН XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ТОРҒАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ МӘДЕНИ-РУХАНИ ДАМУЫ                                        | 41 |
| <b>Арапов Ж.М.</b> ҚАЗАҚ ЭТНОСАЯСИ БІРЛЕСТІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ НАЙМАН ТАЙПАСЫНЫҢ ОРНЫ                                                                                            | 43 |
| <b>Ахметшина Г.У.</b> ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ КИІМІНДЕГІ ОЮ-ӨРНЕК                                                                                                                    | 47 |
| <b>Базылхан Н.</b> ТЮРКО-МОНГОЛЬСКИЕ ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ ФАКТОРЫ (VII–XIV ВВ.) (этносемантические проблемы погребально-поминальных комплексов)                                          | 51 |
| <b>Балгабаева Г.З.</b> РАЗВИТИЕ ВОЕННОГО ДЕЛА НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА В ПЕРИОД ЗАРОЖДЕНИЯ КОЧЕВНИЧЕСТВА                                                                           | 57 |
| <b>Балыкова А.М.</b> БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ӨңІРІНДЕГІ МЕДИЦИНАЛЫҚ МЕКЕМЕЛЕРДІҢ ДАМУ ТАРИХЫНАН (XX ҒАСЫРДЫҢ I ЖАРТЫСЫ)                                                                    | 60 |
| <b>Баширова А.М.</b> МЕЧЕТИ И МЕДРЕСЕ В ВОСТОЧНОМ КАЗАХСТАНЕ                                                                                                                       | 62 |
| <b>Баязитова Р.Р., Дукенбаева З.О.</b> ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ТАРИХИ ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КҮРЕС МӘСЕЛЕЛЕРІ                                                                  | 63 |
| <b>Бекмагамбетова М.Ж., Бекмагамбетов Р.К.</b> ОСВЕЩЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ НАЧАЛА XX ВЕКА В АКАДЕМИЧЕСКИХ ИЗДАНИЯХ: ПАРАЛЛЕЛЬНАЯ ДЕМОСТРАЦИЯ                    | 68 |

|                                                                                                                                                                           |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Беспалинов А.Т.</b> К ИСТОРИИ ПРОИСХОЖДЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ИССЫКСКОГО ХОЛОДНОГО ОРУЖИЯ АКИНАК В СРАВНЕНИИ С ОСТАЛЬНЫМИ НАХОДКАМИ                                           | 71  |
| <b>Біләлова Г.Д.</b> ТАСМОЛА АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ АҢ СТИЛІ                                                                                                          | 77  |
| <b>Брынза Т.В.</b> ХАРАКТЕРИСТИКА ВЕДУЩИХ ТИПОВ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ЭПОХИ СРЕДНЕЙ БРОНЗЫ УРАЛО-КАЗАХСТАНСКИХ СТЕПЕЙ                                                     | 80  |
| <b>Бурлуцкая (Банникова) Е.В.</b> ОРЕНБУРГСКИЕ КУПЦЫ ДЕЕВЫ В РУССКО-АЗИАТСКИХ КОНТАКТАХ XIX ВЕКА                                                                          | 83  |
| <b>Дауконова Р.Т., Рамазанова Ф.С.</b> НАУЧНОЕ ОПИСАНИЕ КРАЯ В МАТЕРИАЛАХ ДЕЯТЕЛЕЙ СЕМИПАЛАТИНСКОГО ПОДОТДЕЛА ЗАПАДНО-СИБИРСКОГО ОТДЕЛА РУССКОГО ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА | 86  |
| <b>Джуманиязова Н. Х.</b> ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ КАЗАХСКОГО НАСЕЛЕНИЯ В КОНЦЕ XVIII-НАЧАЛЕ XX ВВ. (НА МАТЕРИАЛАХ ОРЕНБУРГСКОЙ ГУБЕРНИИ)                                       | 89  |
| <b>Дүкенбаева З.О., Қоскеева Ә.М.</b> ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЛТ-ТІЛ МӘСЕЛЕСІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ҚЫРЛАРЫ                                                                  | 93  |
| <b>Dukenbayeva Z.O., Shabambayeva A.G.</b> ABOUT THE RESEARCH OF AKZHAN MASHANOV IN THE ANCIENT HISTORY OF KAZAKHSTAN                                                     | 96  |
| <b>Елтай А.</b> ҚАЗАҚ ЖҮЗДЕРІНІҢ ПАЙДА БОЛУ МӘСЕЛЕСІ                                                                                                                      | 98  |
| <b>Ерболова А.Е.</b> ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ТРУДОВ ИБН-ФАДЛАНА В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ                                                                          | 100 |
| <b>Ерменбаева Г.К.</b> ВКЛАД ТУРГАЙСКОГО СТАТИСТИЧЕСКОГО КОМИТЕТА В ИЗУЧЕНИЕ ФОЛЬКЛОРА                                                                                    | 104 |
| <b>Есимова Ж.К.</b> МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ПЕРИОД ОСВОЕНИЯ ЦЕЛИННЫХ И ЗАЛЕЖНЫХ ЗЕМЕЛЬ                                                                                    | 107 |
| <b>Вонора G. L., Habdulina M.K.</b> INSCRIBED VESSELS AND SILVER ARTEFACTS FROM SOUTHERN KAZAKHSTAN IN THE SECOND HALF OF THE 1 <sup>ST</sup> MILLENNIUM BC               | 111 |
| <b>Жанақова Н.Т.</b> ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫНЫҢ ТАРИХИ МАҢЫЗЫ                                                                                                                      | 118 |
| <b>Жанғалиев У.К.</b> ҚЫПШАҚТАР ХАНДЫҒЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ                                                                                             | 121 |
| <b>Жаркенова А.М.</b> КЕҢЕСТІК ОДАҚ ДӘУІРІНІҢ 50-80-ЖЖ. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ЭТНИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІГІ                                         | 124 |
| <b>Жаркенова А.М., Жардемова А.А.</b> САРАЙШЫҚ - ЕЖЕЛГІ ҚАЛАНЫҢ ҰЛЫЛЫҒЫ                                                                                                   | 129 |
| <b>Жауымбаев С.У.</b> ҚАРҚАРАЛЫ ӨңІРІН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ТҮРҒЫДАН ЗЕРТТЕУ                                                                                                     | 131 |
| <b>Жумабаева Ж.К.</b> ПРОБЛЕМАТИКА КАЗАХСТАНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА(1920-1990)                                                                              | 135 |
| <b>Жұмабаева Ж.К.</b> «САРАЙШЫҚТЫҢ КРЕМЛІ» МӘСЕЛЕСІ: АҢЫЗ БЕН АҚИҚАТ                                                                                                      | 138 |
| <b>Ибадуллаева З.Ө.</b> ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҚҰРАМЫНДАҒЫ СУНАҚТАР                                                                                                               | 142 |

|                                                                                                                                                                                    |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Исенов Ө.И.</b> «МӘДЕНИ МҰРА» БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА ЖАРИЯЛАНҒАН ТАРИХИ ЕҢБЕКТЕР ХАҚЫНДА                                                                                          | 144 |
| <b>Искакова К.Ы., Оразаев С. Б.</b> «ОТАНДЫ ҚОРҒАУДА» ГАЗЕТІ – ЛЕНИНГРАД МАЙДАНЫ ЖАУЫНГЕРЛЕРІ ӨМІРІНІҢ АЙНАСЫ                                                                      | 147 |
| <b>Исмаилов С.С., Бисембаева А.К.</b> СТАНОВЛЕНИЯ И ЖИЗНЕННЫЕ ОРИЕНТИРЫ Ч.ВАЛИХАНОВА                                                                                               | 149 |
| <b>Кабульдинов З.Е.</b> «РАЗНОЕ ПРОИСХОЖДЕНИЕ» ИЛИ ИСТОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ НАСЕЛЕНИЯ ПОЛИЭТНИЧЕСКОГО КАЗАХСТАНА (к вопросу о реализации «Доктрины национального единства Казахстана») | 152 |
| <b>Кабылбекова Б.Т.</b> НАУЧНАЯ И ТВОРЧЕСКАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ КАРЛАГА: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ                                                                                      | 157 |
| <b>Кабылтаева С.К.</b> РОЛЬ КАЗАХСКИХ ХАНОВ И БАТЫРОВ В ОХРАНЕНИИ ЦЕЛОСТНОСТИ КАЗАХСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В БОРЬБЕ ПРОТИВ «ДЖУНГАРСКОЙ АГРЕССИИ»                                   | 159 |
| <b>Каиржанов А.К.</b> ТАМГОВАЯ ТЕОРИЯ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ДРЕВНЕТЮРКСКОГО РУНИЧЕСКОГО АЛФАВИТА                                                                                           | 162 |
| <b>Калыш А.Б.</b> К ВОПРОСУ ОБ ЭТНИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЕ РАЗВОДОВ В АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ                                                                                                 | 167 |
| <b>Карибекова М.Е.</b> ҰЛТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛЫНДАҒЫ ЗИЯЛЫЛАР ҚЫЗМЕТІ                                                                                           | 169 |
| <b>Касенов Е.Б.</b> К ПРОБЛЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ                                                                                                    | 173 |
| <b>Козаченко Е.А.</b> ЖИЛИЩНО-БЫТОВАЯ ПОВСЕДНЕВНОСТЬ ЛЮДЕЙ В 70-х ГОДАХ XX ВЕКА НА ПРИМЕРЕ УСТЬ-КАМЕНОГОРСКА                                                                       | 176 |
| <b>Крыкбаева С.М.</b> ӨНЕРДЕГІ РӘМІЗ ҰҒЫМЫНЫҢ МӘДЕНИ МАЗМҰНЫ                                                                                                                       | 178 |
| <b>Кусаинова Ж.Д.</b> ДВИЖЕНИЕ КЕНЕСАРЫ КАСЫМОВА: ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ                                                                                                | 181 |
| <b>Кушкумбаев А.К.</b> ИСТОРИЧЕСКАЯ СЕМАНТИКА ТЕРМИНА «ЗОЛОТАЯ ОРДА»                                                                                                               | 184 |
| <b>Қабықаев Е.Ж.</b> КЕҢЕСТІК КЕЗЕНДЕГІ ЗАЙСАН АУДАНЫНЫҢ МӘДЕНИЕТІ                                                                                                                 | 188 |
| <b>Қашқымбаев А.</b> ЕГЕМЕНДІК ПЕН ТӘУЕЛСІЗДІК ТАРИХЫНДАҒЫ ЕЛЕУЛІ КЕЗЕҢ                                                                                                            | 191 |
| <b>Қуандық Е.</b> ИНДУСТРИЯЛАНДЫРУДЫҢ ЗАРДАПТАРЫ                                                                                                                                   | 193 |
| <b>Мағзумова А.С.</b> ЖАЙЫҚ ҚАЛАШЫҒЫ ТЫҢ ДЕРЕКТЕРДЕ                                                                                                                                | 201 |
| <b>Мажитов С.Ф.</b> ФЕНОМЕН «ЭПОХИ ПЕРЕМЕН» И НАЧАЛО СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА (1985-1999 гг.)                                                                                | 204 |
| <b>Макашева А.С.</b> ФОРМИРОВАНИЕ АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО УСТРОЙСТВА АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ: ЭКСКУРС В ИСТОРИЮ                                                               | 207 |
| <b>Малыбаева Б.С.</b> ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА В ЦЕНТРАЛЬНОМ КАЗАХСТАНЕ В 1920-30-ЫЕ ГОДЫ                                                                   | 210 |
| <b>Маутканова А.Т.</b> ЭТНИЧЕСКИЙ СОСТАВ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ В 1999 – 2016 гг.                                                                                          | 213 |

|                                                                                                                                           |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Молдабай Талғат КӨНЕ ТҮРІК ЖАЗУЫ ТАҢБАЛАРЫНЫҢ СЕМАНТИКАСЫ ЖӘНЕ АВТОХТОНДЫҚ НЕГІЗДЕРІ</b>                                               | 215 |
| <b>Мурат Уали ТРИ КЛАНА, ТРИ ЧАСТИ, ТРИ ЖУЗА</b>                                                                                          | 219 |
| <b>Мусабекова Р.М. О РЕПРЕССИРОВАННОМ ПИСАТЕЛЕ КАЗАХСТАНА (о писателе Ю. Домбровском)</b>                                                 | 221 |
| <b>Мусабекова У.А., Абилкасым М. ЭТНОКУЛЬТУРА ТЮРКСКИХ НАРОДОВ (НА МАТЕРИАЛЕ ТЮРКСКИХ ПАМЯТНИКОВ)</b>                                     | 225 |
| <b>Мұхатова О.Х. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТАРИХИ ОЙДЫҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ МАХМҮД ҚАШКАРИ</b>                                                                  | 227 |
| <b>Нуржанов А.А. КЕРАМИЧЕСКИЕ КОМПЛЕКСЫ ГОРОДИЩА КУЛАН</b>                                                                                | 230 |
| <b>Оросхан Б. ТОРЕВТИКА ЖӘНЕ КӨШПЕЛІЛЕР ӨНЕРІ</b>                                                                                         | 235 |
| <b>Өтениязов С. ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТІ ТАРИХЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ</b>                                                                           | 237 |
| <b>Pedraski M, Умиткалиев У.У., Айтбаев А.Б., Адельчанов К.С. ПОЛЬСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В ОБЛАСТИ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОЛОГИИ</b> | 242 |
| <b>Петрич Л.В. МЕТОДЫ РАБОТЫ ПО ЛИКВИДАЦИИ НЕГРАМОТНОСТИ НЕРУССКИХ НАРОДОВ ОРЕНБУРЖЬЯ В 1920-1930-Е ГОДЫ</b>                              | 244 |
| <b>Рамазанова Ф.С., Балапанова Э.М. ФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА РУКОВОДСТВА МОДЕРНИЗАЦИЕЙ КУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ КАЗАХСТАНА (20-30 ГГ. XX В.)</b>    | 247 |
| <b>Рахимбекова А.К., Ботаева З.Ф. ВКЛАД П.И. РЫЧКОВА В ИЗУЧЕНИЕ КАЗАХСТАНА: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ</b>                                         | 250 |
| <b>Рахимбекова А.К., Садвакасова С.У. ИЗ ГЛУБИНЫ ВЕКОВ: ИСТОРИЯ И ЗНАЧЕНИЕ НАГРАД</b>                                                     | 252 |
| <b>Сабитов Ж.М. ДЖАМИ АТ-ТАВАРИХ КАДЫРГАЛИ ЖАЛАИРИ КАК ИСТОЧНИК О ЖИЗНИ УРУС-ХАНА</b>                                                     | 255 |
| <b>Садвокасова З.Т., Султанова А. ПУБЛИКАЦИИ ПО ПРОБЛЕМЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПАРТИЙНО-СОВЕТСКОЙ НОМЕНКЛАТУРЫ</b>                                 | 258 |
| <b>Садыков Т.С., Жакиянова А.Н. ҚАЗАҚТЫҢ АУЫЗША ТАРИХЫНЫҢ ҰЛТ ТАРИХЫН ЗЕРДЕЛЕУДЕГІ РӨЛІ</b>                                               | 261 |
| <b>Сайлаубаева Н.Е. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ӘСКЕРИ ӨНЕРІ</b>                                                                                       | 263 |
| <b>Сейтказина Қ.О., Тұрсынбек Ж.Қ. ҰЛЫ АҒАРТУШЫ ШОҚАН УӘЛИХАНОВ ӨМІРІНІҢ БЕЛЕСТЕРІ</b>                                                    | 266 |
| <b>Сейткалиев М.К., Буранбаев Р.Н. ИССЛЕДОВАНИЕ СВЯТИЛИЩ ПОЛУОСТРОВА ТУПКАРАГАН В 2015 ГОДУ</b>                                           | 268 |
| <b>Сембаева Ә. ЕЖЕЛГІ ДӘУІРДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ МӘДЕНИЕТІ</b>                                                                                | 270 |
| <b>Сураганова З.К. НЕМАТЕРИАЛЬНОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ КАЗАХСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ЗАРУБЕЖНОГО АЛТАЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ</b>                   | 272 |
| <b>Сыздыкова А.М. ОРГАНИЗАЦИЯ ГОРНОГО ДЕЛА В ПРОШЛОМ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ</b>                                                            | 276 |



|                                                                                                                                                      |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Сыздық С.Қ. ЖАҢА ДЕРЕКТЕРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ӘДІСТЕРІ</b>                                                                                             | 278 |
| <b>Танатарова Ж.Т., Кенжебаева С.Е. ИДЕЙНАЯ КОНСОЛИДАЦИЯ МУСУЛЬМАН В ДО-РЕВОЛЮЦИОННЫЙ ПЕРИОД</b>                                                     | 281 |
| <b>Тастекова Г.Б. 1920-шы ЖЫЛДАРЫ ҚАЗАҚ ЖЕРІ ШЕКАРАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН АНЫҚТАЛУЫ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТАРИХНАМАСЫ</b>                                        | 287 |
| <b>Ташагыл А., Акмадиева Г.П. ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ ТАРИХЫ</b>                                                                               | 290 |
| <b>Тлеугабұлов Д.Т., Свиридов А.Н. ТОПОГРАФИЯ ПОСЕЛЕНИЙ РАННЕГО ЖЕЛЕЗНОГО ВЕКА САРЫАРКИ</b>                                                          | 293 |
| <b>Төлеубаев Ә.Т., Жұматаев Р.С., Шагирбаев М.С. ШІЛІКТІ ҚОРЫМЫНДА 2016 Ж. ЖҮРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ (бастапқы хабарлама)</b> | 297 |
| <b>Төлеубаев Ә.Т., Жұматаев Р.С., Шагирбаев М.С. АЛАКӨЛ АЙМАҒЫНДАҒЫ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ҚАЛА МӘДЕНИЕТІ</b>                                                  | 304 |
| <b>Тұлбасиева С.К. XIX-XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАР ЖАЙЫНДАҒЫ ОЙ-ПІКІРЛЕРДІҢ ДАМУЫ</b>                                     | 308 |
| <b>Түлекова М.К. ЕГЕМЕНДІК ЖЫЛДАРДАҒЫ КӨШІ-ҚОН</b>                                                                                                   | 312 |
| <b>Туменова Л.Е. XIX Ғ. ҒАЛЫМДАР, САЯХАТШЫЛАР, ЭТНОГРАФТАРДЫҢ БӨКЕЙ ХАНДЫҒЫ ТАРИХЫНЫНА ҚАТЫСТЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ</b>                                       | 315 |
| <b>Зәкенұлы Т. ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІНІҢ АРҒЫ БАСТАУЛАРЫ</b>                                                                                           | 319 |
| <b>Үмітқалиев Ұ.Ұ. Ә.М. ОРАЗБАЕВТЫҢ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖҮРГІЗГЕН ЗЕРТТЕУЛЕРІ</b>                                                                 | 327 |
| <b>Хабдулина М.К. НОВЫЕ ПОДХОДЫ В ИЗУЧЕНИИ ПРОБЛЕМ РАННЕСРЕДНЕ-ВЕКОВОЙ АРХЕОЛОГИИ САРЫ-АРКИ</b>                                                      | 332 |
| <b>Шаймердинова Н.Г., Төребекова С.М. КӨНЕ ЖӘНЕ ОРТА ҒАСЫР ЕСКЕРТКІШТЕРІНДЕГІ КӨСЕМШЕ ФОРМАЛАРЫНЫҢ ДАМУЫ</b>                                         | 335 |
| <b>Шаймуханова С.Д., Баймағамбетова Ж.М. ПРОБЛЕМА ОТНОШЕНИЯ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ К ВОССТАНИЮ 1916 ГОДА В СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ</b>            | 338 |
| <b>Шахаман З.Б. ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ (1999-2016 ГГ.): КРАТКИЙ ОБЗОР</b>                                               | 340 |
| <b>Шойбекова А.С. РАҚЫМЖАН ҚОШҚАРБАЕВТЫҢ ЕРЛІГІ ТУРАЛЫ 1945-1960 ЖЫЛДАРДАҒЫ ПАЙЫМДАУЛАР</b>                                                          | 344 |
| <b>Шыныбеков Б.Ш. ДӘСТҮРЛІ ҚОҒАМДАҒЫ ТҮРМЫС-ТІРШІЛІКТЕГІ ҚАЗАҚ ҚЫЗДАРЫ МЕН ӘЙЕЛДЕРІНІҢ ОРНЫ</b>                                                      | 346 |
| <b>Ыбырайхан М.Ы. СІБІРЛІК КӨПЕС С.А. ПОПОВТЫҢ ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕН ЗАУЫТ ІСІ</b>                                                               | 350 |
| <b>СЕКЦИЯ – 2. ҰЛЫ ДАЛА ЕЛІ ЖӘНЕ Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ЕУРАЗИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ / СТРАНА ВЕЛИКОЙ СТЕПИ И ЕВРАЗИЙСКИЕ ВЗГЛЯДЫ Л.Н. ГУМИЛЕВА</b>              |     |
| <b>Айтмағамбетов Д.Р. ҰЛЫ ДАЛА ЖӘНЕ Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ЕУРАЗИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСЫ</b>                                                                         | 354 |
| <b>Арапов Ж.М. ГУМИЛЕВТІҢ КӨШПЕЛІ ЖӘНЕ ТҮРКІ ХАЛЫҚТАР ТАРИХЫНА ЗЕРТТЕЛУ КӨЗҚАРАСЫ</b>                                                                | 356 |

|                                                                                                                                          |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Әлібек С.Н. Ә.Н.БӨКЕЙХАНОВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТҮРМЫСЫ МЕН МӘДЕНИЕТІН СІПАТТАУ</b>                                          | 358 |
| <b>Байбулсинова А.С. ҰЛТ ЖОСПАРЫ – ҚАЗАҚСТАНДЫҚ АРМАНҒА БАСТАЙТЫН ЖОЛ</b>                                                                | 360 |
| <b>Байбулсинова А.С., Серикова Л.С. ҰЛЫ ДАЛА ТАРИХЫ: ЗАМАНАУИ ТАНЫМ</b>                                                                  | 362 |
| <b>Бикенов А.Х. Л.Н.ГУМИЛЕВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ КӨНЕ ТҮРІК ҚОҒАМЫНА ТӘН БІЛІК ИНСТИТУТТАРЫ</b>                                                | 367 |
| <b>Болатұлы Нұржан «ҚАЗАҚ ЕЛІ САЯСАТЫ – ТЫНЫШТЫҚ ҒӘМ ТҮРАҚТЫЛЫҚ КЕПІЛІ: ТАРИХИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ»</b>                             | 370 |
| <b>Бүлекбаев С.Б., Алямова З.А. К ВОПРОСУ ВКЛАДЕ НОМАДОВ В МИРОВОЮ ЦИВИЛИЗАЦИЮ</b>                                                       | 373 |
| <b>Жақия М.Қ. КАРЛАГ - ҚАЗАҚТЫҢ ҚАСІРЕТІ ...</b>                                                                                         | 376 |
| <b>Искакова К.Ы., Елтай Ақтан Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ПАССИОНАРЛЫҚ ИДЕЯСЫ МЕН ЭТНОГЕНЕЗ ТЕОРИЯСЫ ЭТНИКАЛЫҚ ТАРИХТЫ ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ</b> | 379 |
| <b>Кабылтаева С.К., Комарова Дамира ЕВРАЗИЙСКИЕ ИДЕИ ЛЬВА НИКОЛАЕВИЧА ГУМИЛЕВА И СОВРЕМЕННОСТЬ</b>                                       | 382 |
| <b>Кала Н.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ</b>                           | 384 |
| <b>Кенжебай Р.Н. Сейдахметова Г.Т. ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН АЙМАҒЫНДА ТУРИЗМ САЛАСЫН ДАМУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕРІ</b>                               | 386 |
| <b>Любичанковский А.В. ЭТНОЛОГИЧЕСКАЯ ДЕТЕРМИНАНТА ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ВМЕЩАЮЩИЙ ЛАНДШАФТ В КОНТЕКСТЕ КОНЦЕПЦИИ ЭТНОГЕНЕЗА Л.Н. ГУМИЛЕВА</b>  | 390 |
| <b>Номогоева В., Раднаева Э.Л. СТАНОВЛЕНИЕ БУРЯТСКОЙ НАУКИ В КОНТЕКСТЕ ЕВРАЗИЙСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ</b>                                       | 392 |
| <b>Оловинцов А.Г. «ИГО» ИЛИ ТОЛЕРАНТНОСТЬ НА ПРИМЕРЕ СУЩНОСТИ КАСИМОВСКОГО ХАНСТВА В XV-XVII ВЕКАХ</b>                                   | 396 |
| <b>Өмірбекова Ж. КӨШПЕЛІЛЕРДІҢ ЭТНОЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕРІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ДЕҢГЕЙІ</b>                                                        | 400 |
| <b>Пилипчук Я.В. ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА КАРЛУКСКОГО ДЖАБУЯТА</b>                                                                               | 404 |
| <b>Radnaeva E., Talgatbek M., Dukenbaeva Z. AKZHAN AL - MASHANI IS A RESEACHER OF THE GREAT STEPPE CIVILIZATION</b>                      | 407 |
| <b>Рахимбекова А.К. ЭТИКА ДИАЛОГА МЕЖДУ НАРОДАМИ: НА ПРИМЕРЕ «ЛЕСА» И «СТЕПИ»</b>                                                        | 410 |
| <b>Сакенов Д.Ж. ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ МОДЕЛЬ ГЕНДЕРНОГО ВОСПИТАНИЯ КАЗАХОВ</b>                                                                  | 413 |
| <b>Серикова Л.С. ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН</b>                                              | 417 |
| <b>Сыздықов С.М., Смағұлов Н.Б. КҮЛТЕГІН ЖАЗБАСЫНДАҒЫ ЕЖЕЛГІ ТҮРІКТЕРДІҢ «МӘҢГІ ЕЛ» САЯСИ МАНИФЕСТІ</b>                                  | 419 |
| <b>Шалдарбекова А. К ВОПРОСУ О ГЕОГРАФИЧЕСКИХ И ХРОНОЛОГИЧЕСКИХ РАМКАХ ДРЕВНЕТЮРКСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ</b>                                    | 426 |



1992. 23 сәуір.

9. Дулатов М. Шығармалары. А., 1991. 211 бет.

10. Досжанов Д. Абақты. 106-107-6.

11. Қирабаев С Жүсіпбек Аймауытов. А., 1990; Досжанов Д. Абақты. 44-92-6.; Бес арыс. 376-454-6.

12. Елеукенов Ш. Мағжан Жұмабаев. А., 1990; Келдібаев З.А., Исаханова Ф.Т. Азап пен мазак // Егеменді Қазақстан. 1996. 26 қаңтар; Бес арыс. 264-376-6;

13. Тынышпаев М. История казахского народа. А., 1993. его же: Материалы к истории киргиз-казахского народа. А., 1990. с.62.

**Түлекова М.К.**

## **ЕГЕМЕНДІК ЖЫЛДАРДАҒЫ КӨШІ-ҚОН**

Қазақстан Республикасы өз тәуелсіздігін алған алғашқы күнінен бастап көші-қон мәселесіне ерекше көңіл бөліп келе жатыр. Еліміздің миграциялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін ел ішіндегі және сыртқы көші-қонды реттеп отыру негізгі мәселелердің бірі болып саналады.

Көші-қондық процесс XX ғасырдың 90-жылдары Кеңес Одағы ыдыраған кезде өте жоғары сатыға жетті, ол сол кезеңдегі барлық бұрынғы КСРО-ның құрамында болған мемлекеттерге тән болды. Қазақстан Республикасындағы көші-қондық процесс өзінің бастамасын одақ тарамай тұрған кезеңде-ақ алған еді, одақ тараған кезде ол жоғары сатыға көтерілді. Себебі шығыс славяндық отарлаудың көп жылдарға созылған кезеңі, аймақта жүргізілген әкімшілік-басқарушылық және күштеу құралдары арқылы көптеген халықтарды өз отандарынан күшпен қоныс аудару кезеңі аяқталған соң –ақ енді олар өздерінің бұрынғы отандарына қайта бастады, ол заңды да процесс еді. Тек өтпелі кезең кезінде пайда болған экономикалық қиындықтар бұл процесті тездетті. Ұзаққа созылған экономикалық дағдарыс, өнеркәсіптердің жабылып қалуы, жұмыссыздықтың өсуі, бағаның өсуі республикадағы халықтардың әлеуметтік жағдайының нашарлауына, олардың өз өмірлеріне риза болмауына алып келді. Осының нәтижесінде келіп республикадан сыртқа қоныс аударушылардың саны өсті. Сондықтан да Қазақстандағы көші-қондық процестің негізгі себептерін атаған кезде бірінші орында экономикалық себептер (28,4 %) тұрады. Оған қосымша болған себептерді де жоққа шығаруға болмайды. Олардың қатарына жататындар басқа жерлерде болып жатқан ұлттар арасындағы келіспеушіліктердің Қазақстан жерінде де болуы мүмкін деген баспасөз беттерінде берілген жалған хабарлар, осы себептен Қазақстаннан кеткендер 13,4 %, егемендігін алған Қазақстан Республикасының өзінің құжаттарын мемлекеттік тілге өткізе бастауынан-6% болды.[1,14] Қазіргі таңда көші-қон процесі тек Қазақстанда ғана емес бұрынғы КСРО-ның құрамында болған мемлекеттерге көп әсер етуде. Саяси жағынан зерттей келіп оған көп әсер еткен бұрынғы КСРО-ның ыдырауы деп айтуға болады. КСРО-ның ыдырауына байланысты көптеген ұлттар өздерінің егемендігін жариялады, өз тілдерін мемлекеттік тіл деп жариялады, ал осы уақытқа дейін үстемдік етіп келген ұлт-орыстар басқа ұлттармен тең болып қалды. Тәуелсіз Қазақстан Республикасында пайда болған этносаяси жағдайға көңілері келмеген көптеген орыс халқы және орыс тілдестер Қазақстаннан Ресейге қоныс аударды, басқа да КСРО құрамында болған республикаларға кете бастады. Көші -қон кезінде көптеген маман кадрлардың кетуі өндірістің жұмысына кері әсер етті. Оны түсіну үшін көші-қонға әсер ететін факторларды білуіміз қажет. Бірінші экономикалық фактор. Жан басына шаққандағы түсім, оны бөлудегі теңсіздік. Тұрмыс жағдайының төмендеуі, кедейлену. Экономиканың құлдырауы, инфляция, ірі өнеркәсіп орындарының жабылуы, жұмыссыздық. Қазақстаннан көшуге субъективті факторлардың да әсер еткенін теріске шығаруға болмайды. Бұқаралық ақпарат құралдары арқылы басқа республикаларда болып жатқан ұлттаралық жанжалдар жайлы хабарлардың таратылуы тұрғындар арасында мұндай ахуал Қазақстанда да қалыптасуы мүмкін деген күдік тудыра бастағанды. Әсіресе ірі өнеркәсіп орындарында көші-қондық процесс жоғары болды. Соның бірі Алматы қаласы. Халықтың көпшілігі тұрмысқа қажетті өнімдер шығаратын өнеркәсіптерде жұмыс істегендер. Екінші фактор экологиялық. Арал теңізінің аймағынан, Семей полигоны аймақтарынан халықтың көптеп қоныс аударуы. Халықтың өмір сүруіне қолайсыз жағдайдың тууынан. Демографиялық фактор. Алыс және жақын шет елдерде туыстары мен жақындарының тұруы, бұрынғы отанына қайтуы. Кейінгі кезде керісінше, Қазақстан экономикалық тұрақсыз аудандардан халықтың көптеп қоныс аудару орнына айналып отыр. Әсіресе тәжік-ауған шекарасынан. Оның ішінде тәжіктер өз бетімен келіп оңтүстік және оңтүстік-шығыс жерлерге орналасуда. Әлеуметтік-тұрмыстық фактор. Әлеуметтік қызмет көрсетудің

нашарлауы, әсіресе денсаулық сақтау мекемелерінің қызметінің нашарлауы. Дәрігерлік қызмет көрсетудің ақылы болуы, дәрі-дәрмектер бағасының қымбаттауы т.б.

Көші-қон туралы негізгі деректер Қазақстанға бұрынғы КСРО құрамындағы және Балтық жағалауындағы мемлекеттердің ішкі істер жөніндегі деректерінің келушілер мен кеткендерді тіркейтін бөлімдерінің мәліметтерінен алынды. Оларды келген кезде тұрақты орындарына тіркеу негізінде жүргізілген деректер негізінде. Бірақ келушілер мен кеткендер туралы деректердегі «келушілер» және «кеткендер» деген жазуда нақты дерек жыл сайын өзгеріп отыруы мүмкін, себебі бір адамның өзі тұратын жерін бірнеше рет өзгертуі мүмкін. Сондықтан көші-қондық деректер орташа есеппен негізінде алынады.

Қазақстандағы сыртқы көші-қонға әсер етіп отырған жағдай әлеуметтік-экономикалық фактор, халықтың тұрмыс жағдайының көрінісі. КСРО-ның ыдырауы экономиканың құлдырауына алып келді, ол өнеркәсіптердің өнім өндіруінің кемуімен, ақша дағдарысы, жұмыссыздық (әсіресе жасырын) халықтың тұрмыс жағдайының қиындатып әлеуметтік жағдайдағы дағдарысқа алып келуі: күн көрістің қиындауы - жалақыны уақытында төлемеу 1997 жылы 1 қаңтарда мекемелер мен өнеркәсіп орындарының еңбек ақысын төлеудегі берешегі 47,9 млрд. теңге (660 млн. АҚШ долл.) тең болды, азық-түлік бағасының қымбаттауы халықтың тұрмыс жағдайын төмендетті. Экономикадағы дағдарыс елде жаппай жұмыссыздықты тудырды. 1995 жылы жұмыссыздар саны -10% -өсті.[2,4-6б.]. Саяси себептер қатарына 1994-1995 жж. мемлекеттің жоғары басқару орындарындағы саяси жағдайларды жатқызады: Парламенттің екі рет таратылуы ( 1993 желтоқсан және 1995 ж. март), қазақ тілінің мемлекет тілі ретінде қабылдануынан орыс тілінің сөйлеушілердің сыртқа көшуі, жоғары мемлекет қызметтерінде қазақтар санының өсуі, сайлау кездеріндегі шектеулер. 1996 жылғы сыртқа көшушілер арасындағы жүргізілген сұраулар нәтижесінде 90% -әлеуметтік қызметке көңілдері толмаса, 87% -денсаулық және қылмыспен күрес мәселесіне көңілдерінің толмайтындықтарын айтса, тек 33% - саяси және азаматтық құқыққа байланысты, 28% -сайлау жүйесіне қарсы және 27% -білім беру жүйесімен келіспейтіндіктерін көрсеткен.[3,24-27 бб.]

Сыртқа қоныс аударушылардың негізгі жасы жұмысқа қабылетті жастағылар (64%)-22% -жұмыс жасынан кішілер болып отыр. Оның өзі Қазақстандағы халықтардың «көріленуіне» әкелетін құбылыс. Көші-қон елдің жұмыс қабылетін нашарлатады, 16 жас және одан жоғары сыртқа қоныстанушылар арасында жоғарғы, орта және арнайы орта білімділердің саны жоғары: 1993 ж. олар 39 % болса, 1994 ж.-46,6 % , 1995 ж.-45 % , 1996 жылы-41 % , ал 1997 ж.- 44 % -ке тең. Ал елге келушілердің білім дәрежесі оларға қарағанда төмен. Ірі өнеркәсіп орындары мен құрылыстардың, ғылыми-зерттеу институттарының, мәдени орталықтардың жабылуынан жоғары білімді мамандар жұмыссыз қалғандықтан да сыртқа көптеп қоныс аударып жатыр. Одақтың ыдырауына байланысты бұрынғы көптеген әскери мекемелер өз жұмыстарын тоқтатты, енді ірі өндіріс орындарында меншік түрінің өзгеруіне байланысты қайта құру, салаларын өзгерту жұмыстары жүргізіле бастады, одақтық басқарушылықта болған әскери өндіріс орындары елден кете бастады. Міне осылардың барлығы сыртқа қоныс аударудың қосымша себептері болды.

2000 жылы жалпы Қазақстан бойынша мигранттар 85851 адам, оның ішінде кері сальдо Беларусьпен (-2955), Ресей (-90014), Украина(-1050). [4,29-33 бб.] Сыртқа қоныс аударушылардың 65 –тен- 80 % Ресей, Украина, Беларусь сосын Германияға –жыл сайын 10 мың –барды.[5-11-17 бб.]. Қазақстаннан халықтардың сыртқа қоныс аударуының басты себептері –экономикалық, әлеуметтік, саяси. Ғылыми зерттеу жұмыстарының нәтижесінде басты себептердің қатарына аз ұлттардың дискриминациялануы. Қазақстанда өзінің тарихи даму кезеңінде революцияға дейін және кеңес кездерінде ерекше этникалық қоғам пайда болды. Негізгі этностар қатарына қазақтар мен орыстар жатты, сонымен қатар басқа жүзден аса ұлт өкілдері тұрды. Осы аз ұлттар өкілдерінің аз ғана өкілдері жоғары мемлекеттік қызметтерде істейді, ал немістер, гректер, қырым татарлары, поляктар, Кавказ халықтарының өкілдерінің балаларын шет елдерге оқуға жіберуге республикада шектеу бар, неміс жастарының жоғары оқу орындарындағы үлесі-0,8 % (жалпы халық санына алғанда 6 %), жоғары мемлекет қызметіне сайланған немістер саны өте төмен, мысалы, 1997 жылғы әкімшілік-территориялық қайта бөлістен кейінгі 16 әкімнің (Астана мен Алматыны қоса алғанда) ішінде қазақтар 12 (75%), орыстар 3(18,7%) және бір неміс (6,3%) болды. [6,18 б.]

1989-1990 жылдар аралығында республикалар арасындағы миграциялық - қоныс аудару процесі тұрақтала бастады. 1989 жылғы-4608 мыңнан, 1990 жылы-38,6 мыңға кеміді, оның себебі жұмыс орнының босауы, тұрғын үйлердің пайда болуы, Ресей жеріндегі азық-түлік бағасының өсуі, көптеген республикалардан халықтың қоныс аударуынан Ресейдегі тұрғын үймен қамтамасыз етудің қиындауы

т. б.

ТМД елдерінің басқалары секілді Қазақстанда да көші-қондық процесс 1990 жылы өрледі. 90-жылдың ортасында халықаралық мигранттар санының 0,4%-берді, ол кезде Қазақстан халқының барлық саны дүниежүзі халқының санының 0,003 %-құрады. 6 жыл ішінде (1991-1996) республикадан 2 млн.адам кетті. Эмиграцияның нәтижесінде Қазақстан 1991 ж.-22,2%, 1992 ж.-89,3% халқының табиғи өсуінен айрылды, ал 1993 және 1994 жылы ол табиғи өсуді толығымен жұтып қана қоймай, керісінше одан 1,4 және 2,8 есе артық болды. 1994 жыл ең жоғарғы эмиграциялық жыл –республикадан 480 мың адам көшіп, 70 мың адам ғана келді. [7,156.] 1995 жылы республикадан көшкендер саны келгендер санынан 4,4 есе артық болды(309,6 мың- 71,1 мың адамға келгенмен есептегенде). Мигранттардың көпшілігі Қазақстан мен таяу шетелдер арасында болды (оның ішінде көпшілігі Ресейге, Украинаға, Орталық Азия елдерімен). 1996 жылы ТМД елдеріне көшкендердің үлесі 63,5% (155,8 мың адам), оның ішінде Ресейге – 89 % (138,7 мың), Өзбекстанға-3,7 %, Украинаға-3,1 %, Қырғызстан мен Беларусь-1,7 % және 1,4 %, тиісінше. Алыс шетелдерге (көпшілігі Германияға) көбінесе немістер көшуде. 1996 жылы жалпы саннан (73,6 мың) алыс шетелге көшушілер үлесі 94,6 % - Германияға, 2,0 %-Израиль, 1,0%-АҚШ.[8, 10 б.]

1996 жылы көші-қон иіріміне түскендердің ұлттық құрамы төмендегідей болды: орыстар-52,5 %, немістер-25,7 %, украиндықтар- 7, 2 %, қазақтар- 4,2 %, татарлар-2,5 %, басқалары-7,9 %. Сыртқа көшушілер арасындағы ең жоғарғы пайыз немістерге тән болып олар 1995 және 1996 жж. орыстар санынан 5,4-5,9 есе артық болды. Немістердің Германияға көптеп қоныс аударуының басты себебі Германия мемлекетіндегі репатриацияға байланысты. 1990 жылдың басында Германия соғыстың салдарына байланысты Заң қабылдады және ол бойынша Батыс Еуропа мен ТМД елдерінен жыл сайын 250 мың немістерді қайтаруға квота қабылдады. 90-жылдары ол квота екі рет қысқартылды және 1 қаңтар 2001 жылдан бастап Германияға иммиграциялану квотасы 50 мың адам. 90-жылдың басында жыл сайын 100 мың адам кетсе, кейін немістердің көшуі азайып 1999 жылы жалпы көшкендер саны 32,9 мың адамға тең болды, оның ішінде алыс шетелге-28,7 мың, таяу шетелге - 4,2 мың адам; ал 2000 ж. 29,1 мың, -4,1 мың адам тиісінше. 1990 ж. немістер көбінесе Қазақстанның оңтүстік аудандарынан көшсе, онжылдықтың аяғында солтүстік және орталық аудандардан көше бастады. Қазір неміс 80 % диаспорасы Орталық және Солтүстік Қазақстан облыстарында тұрады.[9,216.]

1930-1950 жж. депортацияланған халықтар да өз отандарына көшуде. 1999-2000 жж. аралығында елден 76 мың депортацияланған халықтар көшіп кетіп, миграциялық кері сальдо 69 мың адамға тең болды.[10, 33 б.]

1988-1990-жылдары Қазақстаннан қоныс аударғандардың ішінде орыстар- 53-55 %, украиндар-9-12 %, немістер-6-8 %, қазақтар-6-9 %. 1990 жылы 92,3 мың адамға жетті. Олардың көпшілігі-немістер, еврейлер, гректер, яғни өз отандарына кетушілер. Қоныс аударушылардың ең көп барған жері ол Ресей мемлекеті болды. Онда Қазақстан Республикасынан 1990 жылы барлық қоныс аударғандардың-74 % кетсе, ал 1992 ж.-81 %, 1995 ж.-90 % болды. Оның себебі Ресей жерінде экономикалық қайта құрулардың ерте басталуы, жоғары еңбек ақы мен пенсия мөлшерінің жоғары болуы еді.

XX ғ.90-жылдардың басында барлық облыстарда миграциялық сальдо өте жоғары болды. Оның ішінде ең жоғары болған жерлер Қарағанды, Ақмола, Павлодар, Жамбыл, Семей, Талдықорған. Осы процесс 1993 жылы бір арнаға түсіп енді сыртқа қоныс аударушылар саны азая түседі. Көші-қондық процестің ең жоғары көтерілген кезі 1994 жыл. Одан кейінгі кездерде бірде жоғарлап, бірде төмендеп отырды. 1995 жылы миграциялық процесс төмендеді (-238,6 мың адамға) және 1996 жылы (-175,3 мың адамға) оның себебін шешен республикасында басталған соғыстан деп айтуға болады, ал 1997 жылы миграция қайта өрледі (261,4 мың адам), ал 1998 жылы ол қайта төмендеді (203,0 мың адам).[11,1-4 бб.]

Қорыта келгенде, XX ғ. 90 ж. бірінші жартысында алыс шетелдерге қоныс аударғандар саны-30 %, ал одан көшіп келгендер-10 % болды. Бұл процесс әсіресе неміс ұлтына байланысты болды, әсіресе Қарағанды облысында ерекше көрініс алды. Онда қала халқының арасында-2164, ал селолық жерлерде-6423 адамға тең болды. 1993 жылы 8 ай ішінде осы облыстан Германия жеріне тұрақты қоныс аударғандар саны 8 мың адамға тең болды. [12, 23-25 бб.]

Қазақстан Республикасы өз тәуелсіздігінің 25 жылдығы аралығында еліміздегі сыртқы және ішкі көші-қон процесін реттейтін көптеген заңдық құжаттарды шығара отырып еліміздің аймақтарындағы

көші-конды реттей алды. Қазіргі кезде еңбек миграциясына ерекше көңіл бөлініп отыр және еліміздегі облыс аралық миграциялық процесті реттеуде «Серпін» бағдарламасы көп нәтиже беріп келе жатыр. Сондықтанда миграциялық процесті реттеуді біртоталықтан қолға ала отырып, оның өткен тарихымен танысып жіберілген кемшіліктерден сабақ алып алға ұмтылуымыз, оның тарихын білу келешек ұрпаққа қажет.

**Әдебиеттер тізімі:**

1. Численность, естественное движение и миграция населения КазССР в 1990 г. Алма-Ата, 1991.-С.21,22,23.
2. Экономика и статистика. №1-2/1999. С.91.; М. Х. Асылбеков., В. В. Козина. Казахи (демографические тенденции 80-90 годов). Алматы. 2000.-С.50-51. Алматы ақшамы., 2000 жыл, 9 ақпан.
3. Ахметова А.А. Вопросы теории и практики определения уровня и качество жизни населения. –М., 2011.
4. Потуданская В.Ф. Естественное и механическое движение населения и трудовых ресурсов Северных Казахстан: анализ моделирование и прогресс. –М., 2008.
5. Иванов Д.В. Вынужденная и трудовая миграция в международном и национальном праве.-М, 2010.
6. Программа демографического развития Республики Казахстан на 2001-2005 годы // Официальная газета. №46 (47), 17 ноября 2001 г.-С.4.
7. Уалтаева А.С. Население малых городов Казахстана (1959-2006 гг.). Автореф. Диссер.-Алматы, 2009.
8. Народнонаселение Казахстана в 2000 г.-Астана, 2001.-24 с.
9. Итоги миграции населения по Республике Казахстан. 1991-2002 гг. –Алматы: Агентство РК по статистике, 1992, 2003.
10. Садовская Е. Ю. Уезжают немцы из Казахстана. //Коре Ильбо. №13.29 март 2002 -С.1-6.
11. Сборник актов Президента РК и Правительства РК. 1997. №4.-С.53-55.
12. Демографический статистический сборник Казахстана, 1999. Статистический сборник.-Алма-Ата, 2000.-С.7.

**Туменова Л.Е.**

**ХІХ Ғ. ҒАЛЫМДАР, САЯХАТШЫЛАР, ЭТНОГРАФТАРДЫҢ БӨКЕЙ ХАНДЫҒЫ  
ТАРИХЫНЫНА ҚАТЫСТЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ**

Бөкей Ордасының зерттелу тарихы хандық құрылмас бұрын басталғанына бірнеше дерек көздері дәлел бола алады. 1768 жылы өңірге натуралист, орыс саяхатшысы И.И. Лепехин бастаған экспедиция келеді. Ол Өзен мен Қамыс - Самар көлдеріне зерттеу жұмысын жүргізеді. Алғашқы сапарынан кейін «Орыс мемлекетінің әр аймағына саяхат» атты еңбегі жарық көреді. 1769 жылы И.И. Лепехин аталмыш өңірге қайта саяхат жасап, Қызылжардан Гурьевке дейін, одан Каспий теңізінің солтүстік жағалауынан жүріп өтеді [1:12].

Келесі жылы (1770 ж) Паллас экспедициясы құрамында студент Соколов бар Нарын құмдары арқылы Каспий теңізінің шығысына өтеді. 1773 жылы мамыр айында Паллас Өзен арқылы Қамыс - Самарға жетіп, Нарын құмдарымен өтіп Боғда тауларына барған. Сол жылдың күзінде Георгий Орал қаласынан Өзенге дейін саяхаттаса керек. А. Харузиннің пікірі бойынша Лепехин, Фальк, Гмелин, Палластың біреуі де қазақтарды кезіктірмеген, себебі олар бұл кезеңде жайлауда болса керек. ХІХ ғасырда Бөкей даласында алғаш болған саяхатшы Таушер, 1806 жылы Еділден Жайыққа дейін саяхат жасайды. 1809 жылы ол саяхатын жалғастырып, Эльтон көлі, Чапчачи және Боғда тауларына зерттеу жұмысын жүргізеді. Таушер саяхатының нәтижесінде оның екі еңбегі баспадан шығады.

1815 жылы Қазан университетінің профессоры И. Ердмань Эльтон және Басқұншақ көлдерін зерттеуге келеді. 1825-1826 жылдары оның неміс тілінде екі еңбегі жарық көреді [2:15].

1826 жылы Эверсман Орал фортынан Өзенге дейінгі Нарын даласын жүріп өтеді. Араға үш жыл салып 1829 жылы ол жанына аптекарь Клаусты алып қайта келеді. Клаустың қасында студент Любвиг де болған. Олардың мақсаты зоологиялық және ботаникалық зерттеу жұмыстарын жүргізу болса керек. Бесшоқы мен Өзен маңына зерттеу жасағаннан кейін Клаус пен Любвиг Боғда тауын, Эверсман Каспий теңізін жағалай Гурьевке бет алған.